

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 12(2) (2022)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.12.2.3

Paulina Szelaq

ORCID ID: 0000-0002-0662-4987

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Działalność edukacyjna *NATO Defense College*

Educational activities of the *NATO Defense College*

Abstrakt

Celem artykułu jest ukazanie działalności edukacyjnej świadczonej przez *NATO Defense College*. Instytucja ta, pomimo że funkcjonuje od ponad siedmiu dekad w systemie Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego, jest mało znanym ośrodkiem edukacyjnym. Jednak to na niej współcześnie ciąży obowiązek zapewniania usług edukacyjnych personelowi wojskowemu i cywilnemu wyższego szczebla z państw członkowskich Sojuszu oraz krajów z nim współpracujących. W ten sposób *NATO Defense College* ma przyczynić się do zwiększenia efektywności NATO, a także wymiany doświadczeń i nawiązywaniu kontaktów w wielonarodowym otoczeniu. Artykuł został podzielony na kilka części, w których przybliżono powstanie *NATO Defense College*, strukturę organizacyjną oraz działalność edukacyjną tego podmiotu. Autorka oprócz szczegółowego omówienia programów edukacyjnych, znajdujących się w ofercie tej instytucji, ukazała również beneficjentów, którzy korzystają z kursów, seminariów i konferencji. Szczególna uwaga została skoncentrowana na państwach, których obywatele uczestniczą w programach edukacyjnych oraz ewolucji tematycznej samych programów. Przytoczona w artykule argumentacja potwierdza przyjętą tezę, iż *NATO Defense College* jest międzynarodową instytucją edukacyjną, która od ponad 70 lat wzbogaca swój program nauczania i adresuje go do szerokiego grona oficerów i urzędników cywilnych nie tylko wywodzących się z państw Sojuszu. W artykule wykorzystano takie metody badawcze, jak: badania statystyczne, studium przypadku, krytyczna analiza piśmiennictwa, badanie dokumentów, analiza porównawcza.

Słowa kluczowe: Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), NATO Defense College, edukacja dla bezpieczeństwa, współpraca międzynarodowa, Partnerstwo dla Pokoju, Dialog Śródziemnomorski, Stambulska Inicjatywa Współpracy

Abstract

The aim of the article is to present the educational activities of the *NATO Defense College*. Even though this institution has been operating in the system of the North Atlantic Treaty Organization for over seven decades, it is still a little-known educational center. On the other hand, this institution is obliged to provide educational services to senior military and civilian personnel from the NATO member states and countries cooperating with it. In this way, the *NATO Defense College* contribute to increasing NATO's effectiveness, as well as

the exchange of experiences and establishing relations in a multinational environment. The article is divided into several parts, which describe a creation of the NATO Defense College, its organizational structure and educational activities. Apart from a detailed discussion of educational programs offered by this institution, the author also presents the beneficiaries of the courses, seminars and conferences of the NATO Defense College. Particular attention has been paid on countries whose citizens participate in educational programs and the thematic evolution of the programs themselves. The arguments presented in the article confirm the thesis that NATO Defense College is an international, educational institution that has been enriching its curriculum for over 70 years and addresses it to a wide range of officers and civil servants not only from the countries of the Alliance. The article is based on such research methods as: statistical research, case study, critical analysis of the literature, examination of documents, comparative analysis.

Keywords: The North Atlantic Treaty Organization (NATO), NATO Defense College, safety education, international cooperation, Partnership for Peace, Mediterranean Dialogue, Istanbul Cooperation Initiative

Wprowadzenie

18 listopada 2021 roku Sekretarz Generalny Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), Jens Stoltenberg, uczestniczył w Rzymie w oficjalnych obchodach 70. rocznicy utworzenia *NATO Defense College* (NATO, 2022).

Wspomniane wydarzenie zostało odnotowane na stronach internetowych i oficjalnych portalach społecznościowych NATO oraz *NATO Defense College*. Jednak światowa opinia publiczna praktycznie nie wyraziła zainteresowania tym faktem. Świadczyć może o tym chociażby to, że najbardziej poczytne dzienniki i gazety świata, takie jak m.in. *The New York Times*, *Le Monde*, *Corriere Della Serra*, *Bild*, nie zamieściły w swoich wydaniach ani jednej wzmianki na ten temat. Próżno też było szukać informacji o tym wydarzeniu, jak też o samym *NATO Defense College* na stronach czołowych *think tanków*, których profil działalności dotyczy studiów nad pokojem i bezpieczeństwem. Można w tym miejscu chociażby wymienić *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*, *The Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'*, *RAND Corporation*, *Carnegie Endowment for International Peace*.

Problematyka działalności *NATO Defense College* nie znajduje również istotnego miejsca w badaniach naukowych. Z dostępnych źródeł, głównie internetowych, wynika, że badania w tym zakresie w ostatnim czasie prowadziła przede wszystkim Trine Villumsen Berling (Villumsen Berling, 2018), która na podstawie wywiadów, obserwacji uczestniczącej i wnikliwej analizy dokumentów *NATO Defense College*, omówiła procesy stabilizacji kryzysów w Libii w 2011 roku i na Ukrainie w latach 2013–2015, jako źródeł wiedzy. Autorka tym samym przedstawiła dwa przykłady wiedzy specjalistycznej, odnosząc się do mechanizmu jej tworzenia przez pracowników *NATO Defense College*. Ponadto, Trine Villumsen Berling wraz z Brooke A. Smith-Windsor (Villumsen Berling, Smith-Windsor, 2017) dokonały analizy pięciu celów funkcjonowania *NATO Defense College*. Villumsen Berling częściowo omówiła działalność tej instytucji w artykule *Tacit expertise: How the NATO Defense College nurtures an international hub of security knowledge through education* (Villumsen Berling, 2016). Jednakże, analizując wskazane powyżej prace, nasuwa

się wniosek, że w dużej mierze odnoszą się one do działalności naukowej tejże instytucji, nie uwzględniając w całościowy sposób jej współczesnej oferty edukacyjnej.

Innymi badaczami, którzy koncentrowali się na genezie powstania i działalności *NATO Defense College* byli Kenyon (1959), de Monts de Savasse (1982) oraz Kohr i Eberhard Radbuch (1987). Należy jednak zaznaczyć, że ich prace powstały w latach 60. i 80. XX wieku. Nie uwzględniają one zatem pełnego rozwoju edukacyjnego *NATO Defense College*.

Dokonując przeglądu literatury naukowej poświęconej problematyce historii, roli i działalności *NATO Defense College* można wysnuć wniosek, iż pomimo istotnej roli jaką według niektórych polityków (Ministry of Defense of Georgia, 2016) pełni ta instytucja w systemie Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego, do tej pory nie stanowiła ona przedmiotu badań naukowych. Świadczy o tym również fakt, iż działalność tej instytucji jest w głównej mierze propagowana przez jej pracowników.

Celem niniejszego artykułu jest nie tylko wypełnienie luki badawczej dotyczącej problematyki działalności edukacyjnej *NATO Defense College*, lecz również potwierdzenie tezy, mówiącej, że *NATO Defense College* jest międzynarodową instytucją edukacyjną, która od ponad 70. lat wzbogaca swój program nauczania i adresuje go do szerokiego grona oficerów i urzędników cywilnych nie tylko wywodzących się z państw Sojuszu.

Metodologia badania

Podczas prowadzonych badań skorzystano zarówno z ilościowych, jak i jakościowych metod badawczych. Metody takie jak zwykle studium przypadku i krytyczna analiza piśmiennictwa posłużyły odpowiednio do zobrazowania przypadku działalności edukacyjnej *NATO Defense College* oraz przeanalizowania stanu badań naukowych na temat tej instytucji. Analiza ilości państw, z których pochodzą osoby uczestniczące w kursach organizowanych przez *NATO Defense College*, została oparta na badaniach statystycznych. Z kolei zakres tematyczny kursów, szkoleń, wykładów i konferencji znajdujących się w ofercie edukacyjnej *NATO Defense College* został opracowany z wykorzystaniem takich metod jakościowych, jak: badanie dokumentów i analiza porównawcza.

Wyniki

Historia powstania i misja *NATO Defense College*

Pomysłodawcą powstania *NATO Defense College* był Generał Dwight D. Eisenhower, ówczesny pierwszy Naczelnym Dowódcą Sojusznicy w Europie (*Supreme Allied Commander Europe*) oraz przyszły 34. prezydent Stanów Zjednoczonych (Pastusiak, 1999, s. 736–759). *NATO Defense College* rozpoczęło swoją działalność 19 listopada 1951 r. w Paryżu. Wówczas odbył się inauguracyjny kurs o nazwie *Senior Course*, skierowany do 47 starszych oficerów, tj. posiadających stopień pułkownika i podpułkownika (OF-5 i OF-4 – zgodnie z oznaczeniem kodowym stopnia wojskowego NATO) i cywilnych urzędników równego szczebla (NATO, 2021), pochodzących

z 10 państw Sojuszu. W 1966 r. zmianie uległa siedziba *NATO Defense College*. Było to spowodowane opuszczeniem przez Francję struktur wojskowych Sojuszu. Od tego roku siedzibą tejże instytucji jest Rzym.

Jak już zaznaczono, misją *NATO Defense College* jest przyczynianie się do efektywności i spójności Sojuszu, poprzez edukację z zakresu bezpieczeństwa transatlantyckiego, skierowaną do oficerów i urzędników cywilnych wyższego szczebla, a także prowadzenie badań naukowych istotnych z punktu widzenia Sojuszu i wspieranych przez sojuszników, partnerów i podmioty nie należące do NATO (NATO Defense College, 2022). Tym samym głównym celem *NATO Defense College* jest rozwijanie krytycznego, kreatywnego i strategicznego myślenia w kluczowych kwestiach, będących zarazem wyzwaniem stojącymi przed Sojuszem. Cel ten jest realizowany poprzez zapewnianie usług edukacyjnych personelowi wojskowemu i cywilnemu wyższego szczebla, co owocuje również wymianą doświadczeń i nawiązywaniem kontaktów w wielonarodowym otoczeniu. Wspomniane już prowadzenie badań naukowych dotyczących spraw istotnych dla samej Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego ma za zadanie wspierać programy edukacyjne, znajdujące się w ofercie *NATO Defense College*. Co więcej, instytucja ta podejmuje również działania mające na celu nawiązanie współpracy z konkretnymi interesariuszami zewnętrznymi. Poprzez to wspiera strategiczne cele Sojuszu i promuje jego wartości. Działalność edukacyjna, jak i badawcza *NATO Defense College* ma za zadanie: promować Sojusz i działania przez niego podejmowane, a także wartości, którymi się on kieruje, wzmacniać solidarność Sojuszu, przewidywać potencjalne zagrożenia dla Sojuszu i jego członków, przyczyniać się do transformacji i adaptacji NATO, wspierać debatę na temat kwestii bezpieczeństwa, promować efektywną komunikację w języku angielskim i francuskim, współpracować z odpowiednimi organami NATO, a także nawiązywać relacje ze środowiskiem akademickim i podmiotami zewnętrznymi (NATO Defense College, 2022).

Struktura organizacyjna *NATO Defense College*

Struktura organizacyjna *NATO Defense College* nie jest zbyt rozbudowana. Na czele tejże instytucji stoi Komendant (*Commandant*), którym od 2020 r. jest generał porucznik Olivier Rittimann. W latach 1951–2022 funkcję tę sprawowało 30 wojskowych, będących obywatelami 15 państw należących do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (zob. Tabela 1).

Tabela 1. Komendanci *NATO Defense College* w latach 1951–2022.

L.p.	Stopień wojskowy	Imię i nazwisko	Lata pełnienia funkcji	Kraj pochodzenia
1.	Generał porucznik	Olivier Rittimann	2020–nadal	Francja
2.	Generał porucznik	Chris Whitecross	2016–2020	Kanada
3.	Generał major	Janusz Bojarski	2014–2016	Polska
4.	Generał porucznik	Arne Bård Dalhaug	2011–2014	Norwegia
5.	Generał porucznik	Wolf-Dieter Loeser	2008–2011	Niemcy

6.	Generał porucznik	Marc Vankeirsbilck	2005–2008	Belgia
7.	Generał porucznik	J.P. Raffene	2002–2005	Francja
8.	Generał porucznik	H. Olboeter	1999–2002	Niemcy
9.	Generał porucznik	Lecea Dezcallar	1996–1999	Hiszpania
10.	Generał porucznik	R.J. Evraire	1993–1996	Kanada
11.	Generał porucznik	P.M.A. Castelo Branco	1989–1993	Portugalia
12.	Generał porucznik	A. Everaert	1987–1989	Belgia
13.	Generał porucznik	F.I.S. Uhle-Wettler	1984–1987	Niemcy
14.	Generał porucznik	J.G. Kotsolakis	1981–1984	Grecja
15.	Wiceadmiral	Sir Lancelot Bell-Davies	1979–1981	Wielka Brytania
16.	Generał porucznik	R.J.W. Heslinga	1976–1979	Niderlandy
17.	Generał porucznik	E.H. Wolff	1974–1976	Dania
18.	Wiceadmiral	J.E. O'Brien	1970–1974	Kanada
19.	Generał porucznik	S. Erensd	1968–1970	Turcja
20.	Generał porucznik	E. Tufte Johnsen	1966–1968	Norwegia
21.	Generał porucznik	D.S. Fanali	1965–1966	Włochy
22.	Generał porucznik	Wolf Graf Von Baudissin	1963–1965	Niemcy
23.	Generał porucznik	U. De Martino	1961–1963	Włochy
24.	Generał porucznik	O. Harteon	1959–1961	Belgia
25.	Generał porucznik	T. Ariburun	1958–1959	Turcja
26.	Generał major	E.N.K. Estcourt	1958	Wielka Brytania
27.	Generał porucznik	E. De Renzi	1957–1958	Włochy
28.	Generał porucznik	C.E. Byers	1955–1957	Stany Zjednoczone
29.	Marszałek lotnictwa	Sir Lawrence Darvall	1953–1955	Wielka Brytania
30.	Admiral	A.G. Lemonnier	1951–1954	Francja

Źródło: Opracowanie własne na podstawie NATO Defense College (2022), *Commandants*. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=37>.

Komendantowi podlegają bezpośrednio Dziekan/Zastępca komendanta (*Dean/Deputy Commandant*) oraz Dyrektor do spraw zarządzania (*Director of Management*). Dziekan odpowiada za jakość programu akademickiego. Monitoruje program nauczania i doradza w zakresie polityki akademickiej. Ponadto nadzoruje on następujące jednostki organizacyjne *NATO Defense College*: Pion Planowania

i Polityki Akademickiej (*Academic Planning and Policy Division*)¹, Pion Operacji Akademickich (*Academic Operations Division*)², Pion Badań (*Research Division*)³ i Wydział Bliskiego Wschodu (*Middle East Faculty*)⁴. Dziekan ma za zadanie również wspomagać w różnych sprawach Komendanta oraz reprezentować go podczas jego nieobecności. Utrzymuje on również bliskie relacje z Sojuszniczym Dowództwem do spraw Transformacji (*Allied Command Transformation*) i Kwaterą Główną NATO (*NATO HQ*). Poprzez to dąży do zapewnienia programów nauczania, które będą pokrywały się tematycznie z planami rozwoju Sojuszu (NATO Defense College, 2022).

Dyrektor do spraw zarządzania jest głównym doradcą Komendanta w zakresie zarządzania. Jest on odpowiedzialny za koordynowanie i konserwację obiektów znajdujących się w posiadaniu *NATO Defense College*. Jego spektrum działalności obejmuje zadania związane z zarządzaniem personelem administracyjnym, zapewnieniem wsparcia logistycznego i obsługi informatycznej. Dyrektor do spraw zarządzania może działać w ww. zakresie w imieniu Komendanta i na jego polecenie lub też podczas jego nieobecności (NATO Defense College, 2022).

Aspekt edukacyjny działalności *NATO Defense College*

Od ponad 70 lat *NATO Defense College* nieprzerwanie zapewnia edukację skierowaną do wojskowych i cywilów nie tylko pochodzących z państw należących do Sojuszu, lecz również z państw Partnerstwa dla Pokoju (*the Partnership for Peace*)⁵,

1 Pion Planowania i Polityki Akademickiej (*Academic Planning and Policy Division*) jest odpowiedzialny za opracowywanie akademickich programów nauczania i kształtowania polityki akademickiej. Pion jest zaangażowany szczególnie w opracowywanie programów i wydarzeń towarzyszących Kursowi Seniora (*Senior Course*) i powiązanych z nim krótszych kursów. Ponadto, opracowuje i realizuje kursy dla generałów, oficerów flagowych i ambasadorów. NATO Defense College (2022), The Academic Planning and Policy Division. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=80>.

2 Głównym celem Pionu Operacji Akademickich (*Academic Operations Division*) jest zapewnienie wysokiej jakości kształcenia, zwłaszcza w ramach Kursu Seniora (*Senior Course*). NATO Defense College (2022), The Academic Operations Division. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=99>.

3 Pion Badań (*Research Division*) powstał w 2007 r. na bazie funkcjonującego wcześniej Oddziału Badań Akademickich (*Academic Research Branch*). Zrzesza on cywilnych i wojskowych badaczy, wywodzących się z wielu dyscyplin akademickich. Ich zainteresowania obejmują szerokie spektrum zagadnień związanych z bezpieczeństwem. NATO Defense College (2022), Research at the NDC. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=3>.

4 Wydział Bliskiego Wschodu (*Middle East Faculty*) jest głównym ośrodkiem w strukturze *NATO Defense College*, który poprzez działania edukacyjne, badawcze i informacyjne przyczynia się do rozwoju strategii NATO w zakresie kształtowania relacji między Sojuszem a regionami Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. NATO Defense College (2022), The Middle East Faculty. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=100>.

5 Program Partnerstwo dla Pokoju (*the Partnership for Peace*) został zapoczątkowany w 1994 roku. Jego celem jest umocnienie stabilności i bezpieczeństwa w Europie. Jest on adresowany do wszystkich członków Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), którzy są zdolni i gotowi do wniesienia swojego wkładu do programu. Partnerstwo

państw Dialogu Śródziemnomorskiego (*Mediterranean Dialogue*)⁶, państw Stambulskiej Inicjatywy Współpracy (*Istanbul Cooperation Initiative*)⁷ oraz państw, które nie należą do powyższych inicjatyw, lecz przynależą geograficznie do Maghrebu⁸, Maszreku⁹ i Zatoki Perskiej¹⁰. Tym samym mury edukacyjne *NATO Defense College* są otwarte dla wojskowych i cywilów pochodzących z 72 państw świata (Zob. Tabela 2, Tabela 3).

Tabela 2. Wykaz państw należących do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego oraz państw należących do programów i inicjatyw ustanowionych przez Sojusz.

Lp.	Nazwa państwa	Państwo należące do NATO	Państwo należące do Partnerstwa dla Pokoju	Państwo należące do Dialogu Śródziemnomorskiego	Państwo należące do Stambulskiej Inicjatywy Współpracy
1.	Belgia	Tak	Tak	Tak	Tak
2.	Dania	Tak	Tak	Tak	Tak
3.	Francja	Tak	Tak	Tak	Tak
4.	Islandia	Tak	Tak	Tak	Tak
5.	Kanada	Tak	Tak	Tak	Tak
6.	Luksemburg	Tak	Tak	Tak	Tak

dla Pokoju oprócz dialogu i współpracy dąży do wykształcenia partnerstwa, stanowiącego solidny fundament bezpieczeństwa międzynarodowego. Służy rozszerzeniu i intensyfikacji współpracy politycznej i wojskowej oraz przywiązaniu do demokratycznych zasad. Latoszek, E. (2006). Pakt Północnoatlantycki jako przykład międzynarodowej organizacji międzyrządowej o charakterze wojskowym. W: E. Latoszek, M. Proczek (red.), *Organizacje międzynarodowe we współczesnym świecie*. Dom Wydawniczy ELIPSA.

6 Dialog Śródziemnomorski (*Mediterranean Dialogue*) został ustanowiony w 1994 r. i stanowi forum partnerstwa, którego celem jest przyczynianie się do bezpieczeństwa i stabilności w regionie Morza Śródziemnego i Afryki Północnej. Ma również promować dobre stosunki i zrozumienie między państwami NATO a krajami uczestniczącymi w tej inicjatywie. NATO (2022), *Mediterranean Dialogue*. Dostęp 21.02.2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52927.htm.

7 Stambulska Inicjatywa Współpracy (*Istanbul Cooperation Initiative*) została zainicjowana w 2004 r. podczas szczytu NATO w Stambule. Ma na celu promować współpracę w dziedzinie bezpieczeństwa pomiędzy NATO a krajami partnerskimi, zlokalizowanymi na terenie Bliskiego Wschodu. NATO (2022), *Istanbul Cooperation Initiative (ICI)*. Dostęp 21.03.2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52956.htm.

8 Tradycyjnie do państw Maghrebu zalicza się: Maroko, Algierię i Tunezję, a niekiedy również Mauretanię, Libię i Saharę Zachodnią. Encyklopedia PWN (2022), *Maghreb*. Dostęp 21.03.2022, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Maghreb;3936028.html>.

9 Do państw Maszreku zalicza się: Egipt, Sudan, Arabia Saudyjska, Jemen, Oman, Kuwejt, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Izrael, Jordanię, Liban, Syrię, Irak. Britannica (2022), *Mashriq*. Dostęp 21.03.2022, <https://www.britannica.com/place/Mashriq>.

10 Do państw Zatoki Perskiej zalicza się: Zjednoczone Emiraty Arabskie, Arabię Saudyjską, Katar, Bahrajn, Kuwejt, Irak, Iran i Oman (część tego państwa graniczy z Zatoką Perską). Britannica (2022), *Persian Gulf*. Dostęp 21.03.2022, <https://www.britannica.com/place/Persian-Gulf>.

7.	Niderlandy	Tak	Tak	Tak	Tak
8.	Norwegia	Tak	Tak	Tak	Tak
9.	Portugalia	Tak	Tak	Tak	Tak
10.	Stany Zjednoczone	Tak	Tak	Tak	Tak
11.	Wielka Brytania	Tak	Tak	Tak	Tak
12.	Włochy	Tak	Tak	Tak	Tak
13.	Grecja	Tak	Tak	Tak	Tak
14.	Turcja	Tak	Tak	Tak	Tak
15.	Niemcy	Tak	Tak	Tak	Tak
16.	Hiszpania	Tak	Tak	Tak	Tak
17.	Czechy	Tak	Tak	Tak	Tak
18.	Polska	Tak	Tak	Tak	Tak
19.	Węgry	Tak	Tak	Tak	Tak
20.	Bułgaria	Tak	Tak	Tak	Tak
21.	Estonia	Tak	Tak	Tak	Tak
22.	Litwa	Tak	Tak	Tak	Tak
23.	Łotwa	Tak	Tak	Tak	Tak
24.	Rumunia	Tak	Tak	Tak	Tak
25.	Słowacja	Tak	Tak	Tak	Tak
26.	Słowenia	Tak	Tak	Tak	Tak
27.	Albania	Tak	Tak	Tak	Tak
28.	Chorwacja	Tak	Tak	Tak	Tak
29.	Czarnogóra	Tak	Tak	Tak	Tak
30.	Macedonia Północna	Tak	Tak	Tak	Tak
31.	Armenia	Nie	Tak	Nie	Nie
32.	Austria	Nie	Tak	Nie	Nie
33.	Azerbejdżan	Nie	Tak	Nie	Nie
34.	Białoruś	Nie	Tak	Nie	Nie
35.	Bośnia i Hercegowina	Nie	Tak	Nie	Nie
36.	Finlandia	Nie	Tak	Nie	Nie
37.	Gruzja	Nie	Tak	Nie	Nie
38.	Irlandia	Nie	Tak	Nie	Nie
39.	Kazachstan	Nie	Tak	Nie	Nie
40.	Republika Kirgizji	Nie	Tak	Nie	Nie
41.	Malta	Nie	Tak	Nie	Nie
42.	Mołdawia	Nie	Tak	Nie	Nie

43.	Federacja Rosyjska	Nie	Tak	Nie	Nie
44.	Serbia	Nie	Tak	Nie	Nie
45.	Szwecja	Nie	Tak	Nie	Nie
46.	Szwajcaria	Nie	Tak	Nie	Nie
47.	Tadżykistan	Nie	Tak	Nie	Nie
48.	Turkmenistan	Nie	Tak	Nie	Nie
49.	Ukraina	Nie	Tak	Nie	Nie
50.	Uzbekistan	Nie	Tak	Nie	Nie
51.	Algieria	Nie	Nie	Tak	Nie
52.	Egipt	Nie	Nie	Tak	Nie
53.	Izrael	Nie	Nie	Tak	Nie
54.	Jordania	Nie	Nie	Tak	Nie
55.	Maroko	Nie	Nie	Tak	Nie
56.	Mauretania	Nie	Nie	Tak	Nie
57.	Tunezja	Nie	Nie	Tak	Nie
58.	Bahrajn	Nie	Nie	Nie	Tak
59.	Kuwejt	Nie	Nie	Nie	Tak
60.	Katar	Nie	Nie	Nie	Tak
61.	Zjednoczone Emiraty Arabskie	Nie	Nie	Nie	Tak

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: NATO (2022), The Partnership for Peace Programme. Dostęp 21.03.2022, <https://www.sto.nato.int/Pages/partnership-for-peace.aspx>; NATO (2022), Mediterranean Dialogue. Dostęp 21.03.2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52927.htm; NATO (2022), Istanbul Cooperation Initiative (ICI). Dostęp 21.03.2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52956.htm.

Tabela 3. Państwa Maghrebu, Maszreku i Zatoki Perskiej, które nie należą do Dialogu Śródziemnomorskiego i Sтамбульсьkiej Inicjatywy Współpracy.

L.p.	Państwo	Region geograficzny
1.	Libia	Maghreb
2.	Sahara Zachodnia	Maghreb
3.	Sudan	Maszrek
4.	Arabia Saudyjska	Maszrek/Zatoka Perska
5.	Jemen	Maszrek
6.	Oman	Maszrek/Zatoka Perska
7.	Liban	Maszrek
8.	Syria	Maszrek
9.	Irak	Maszrek/Zatoka Perska
10.	Iran	Zatoka Perska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Encyklopedia PWN (2022), Maghreb. Dostęp 21.03.2022, <https://>

encyklopedia.pwn.pl/haslo/Maghreb;3936028.html; Britannica (2022), Mashriq. Dostęp 21.03.2022, <https://www.britannica.com/place/Mashriq>; Britannica (2022), Persian Gulf. Dostęp 21.03.2022, <https://www.britannica.com/place/Persian-Gulf>; NATO Defense College (2022), On-site Courses. Dostęp 21.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=9>.

Zatem można stwierdzić, że *NATO Defense College* adresuje swoją działalność edukacyjną do szerokiej rzeszy odbiorców wielu narodowości. Sprzyja tym samym wymianie kontaktów, dobrych praktyk i budowaniu współpracy pomiędzy wojskowymi i cywilami z państw NATO i państw nie należących do Sojuszu. Zgodnie z dostępnymi danymi statystycznymi, w 2021 r. *Senior Course* 139 ukończyło 83 oficerów i urzędników cywilnych pochodzących z 32 państw świata (*NATO Defense College*, 2021).

Najbardziej upowszechnionym i rozpoznawalnym kursem, znajdującym się w ofercie edukacyjnej *NATO Defense College* jest wspomniany już *Senior Course*, którego struktura obejmuje mniejsze jednostki zwane komitetami (Villumsen Berling, Smith-Windsor, 2017, s. 177). Jego głównym celem jest przygotowanie starszych oficerów (pułkowników i podpułkowników) i urzędników cywilnych równorzędnego szczebla, pochodzących z państw Sojuszu, a także krajów Partnerstwa dla Pokoju, Dialogu Śródziemnomorskiego, Stambulskiej Inicjatywy Współpracy oraz innych, wybranych państw, do pełnienia wyższych funkcji w Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego lub funkcji ściśle związanych z działalnością Paktu lecz realizowanych w państwach pochodzenia. *Senior Course* jest również skierowany do oficerów i urzędników zatrudnionych w strukturach Paktu. Zwykle uczestniczą oni w wybranych modułach kursu. Do celów szczegółowych tego programu edukacyjnego należy m.in.: poszerzenie przez uczestników kursu zrozumienia na temat relacji między NATO a międzynarodowym środowiskiem bezpieczeństwa, rozwój wiedzy z zakresu wspólnych wartości i interesów Sojuszu, koncepcji polityczno-wojskowych, organizacji i metod pracy, zapobiegania konfliktom, misji Sojuszu, interakcji kluczowych organizacji międzynarodowych z Sojuszem. Ponadto, kurs ma za zadanie zwiększyć umiejętność strategicznego myślenia i krytycznej analizy wśród uczestników, a także pogłębiać wiedzę i rozwijać umiejętności, zwłaszcza w zakresie podejmowania decyzji i budowania konsensusu. Poprzez udział w kursie uczestnicy pogłębiają także swoje umiejętności językowe, doskonaląc język angielski lub francuski (*NATO Defense College*, 2022). Należy podkreślić, że *Senior Course* składa się z 10 modułów nauczania (Zob. Tabela 4), w ramach których porusza się konkretne tematy.

Tabela 4. Moduły realizowane w ramach *Senior Course*.

L.p.	Okres nauki (<i>study period</i>)	Tematyka modułu
1.	Okres nauki A	Globalne środowisko bezpieczeństwa (<i>The Global Security Environment</i>)
2.	Okres nauki B	Organizacje międzynarodowe (<i>International Organizations</i>)
3.	Okres nauki B	Badania terenowe: Perspektywy europejskie (<i>Field Study: European Perspectives</i>)

4.	Okres nauki C	NATO: teraźniejszość i przyszłość (<i>NATO: Present and Future</i>)
5.	Okres nauki C	Badania terenowe: Stosunki transatlantyczne (<i>Field Study: The Transatlantic Link</i>)
6.	Okres nauki D	Trendy związane z technologią (<i>Technology Related Trends</i>)
7.	Okres nauki E	Globalne wyzwania bezpieczeństwa (<i>Global Security Challenges</i>)
8.	Okres nauki F	Problemy regionalne (<i>Regional Issues</i>)
9.	Okres nauki F	Badania terenowe: Podejścia regionalne i Partnerstwo dla Pokoju (<i>Field Study: Regional Approaches and Pfp</i>)
10.	Okres nauki G	Zarządzanie kryzysowe – NMDX (<i>Crisis Management – The NMDX</i>)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie NATO Defense College (2022), The Senior Course. Dostęp 22.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=9>.

Modułowa struktura kursu sprawia, że niektóre zajęcia są dostępne dla oficerów wojskowych i urzędników cywilnych, którzy nie są w stanie uczęszczać przez 6 miesięcy na zajęcia stacjonarne, odbywające się w siedzibie *NATO Defense College* w Rzymie. Tym samym osoby te mogą wziąć udział w 5 kursach modułowych, organizowanych podczas każdej edycji *Senior Course*, które trwają 5 dni. Takie rozwiązanie sprawia, że problematyka zajęć realizowanych w ramach *Senior Course* jest skierowana do szerszej grupy odbiorców, pochodzących zarówno z państw Sojuszu jak też Partnerstwa dla Pokoju, Dialogu Śródziemnomorskiego oraz Stambulskiej Inicjatywy Współpracy (NATO Defense College, 2022).

W trakcie trwania kursu odbywają się 3 zajęcia terenowe tj. w Kwaterze Głównej NATO oraz stolicach wybranych państw Sojuszu. Zajęcia te mają na celu zapoznać słuchaczy z infrastrukturą NATO, umożliwić im wzięcie udziału w prelekcjach wyższych rangą urzędników oraz dowiedzieć się w jaki sposób konkretne państwa wypełniają zobowiązania wynikające z uczestnictwa w Sojuszu. Uczestnicy kursu zrzeszeni w komitetach po odbyciu ww. wizyt są zobowiązani przedstawić raport dotyczący analizy relacji transatlantycznych oraz wkładu państw w działalność Organizacji Paktu Północnoatlantycznego (NATO Defense College, 2022).

Zwieńczeniem kursu są ćwiczenia praktyczne, które odbywają się na kilka tygodni przed jego końcem. Pierwsze z nich obejmują trzydniową symulację polityczną na szczeblu Rady Północnoatlantycznej. Symulacja dotyczy konieczności wypracowania konsensusu niezbędnego do odparcia zagrożeń dla bezpieczeństwa Sojuszu. Kolejne z ćwiczeń praktycznych zakładają przedstawienie, przez każdy z komitetów, zrzeszających słuchaczy kursu projektu badawczego projektu w formie pisemnej i ustnej. Jego temat jest każdorazowo zatwierdzany na początku *Senior Course* i odnosi się on do problematyki szeroko pojętych zagrożeń bezpieczeństwa (NATO Defense College, 2022).

Oprócz *Senior Course* w ofercie edukacyjnej *NATO Defense College* znajdują się także krótkoterminowe kursy stacjonarne adresowane do konkretnej grupy odbiorców (Zob. Tabela 5).

Tabela 5. Krótkoterminowe, stacjonarne kursy organizowane przez *NATO Defense College*.

L.p.	Nazwa kursu	Rok inauguracji	Tematyka kursu	Adresaci	Czas trwania
1.	<i>The General and Flag Officers and Ambassadors Course</i>	2002	Zapoznanie słuchaczy z działalnością NATO i wyzwaniem w sferze bezpieczeństwa, stojącymi przed Sojuszem.	Kurs jest skierowany do starszych oficerów i urzędników.	Zasadnicza część kursu trwa tydzień. Jest organizowany na wiosnę i w jesieni. Poprzedza go tydzień zajęć w Brukseli.
2.	Integrated Partner Orientation Course (IPOC)	1992	Kurs ma na celu przedstawić uczestnikom zasady funkcjonowania NATO.	Kurs jest skierowany do oficerów i pracowników cywilnych pochodzących z państw Partnerstwa dla Pokoju, Dialogu Śródziemnomorskiego, Stambulskiej Inicjatywy Współpracy	Kurs trwa tydzień i odbywa się w ramach <i>Senior Course</i> .
3.	The NATO Regional Cooperation Course (NRCC)	2009	W trakcie kursu uczestnicy z państw Maghrebu, Maszreku i Zatoki Perskiej zapoznają się z problematyką działalności NATO, natomiast uczestnicy z państw NATO poznają problematykę państw Maghrebu, Maszreku oraz Zatoki Perskiej.	Oficerowie i urzędnicy z państw NATO oraz państw Maghrebu, Maszreku, Zatoki Perskiej.	Kurs trwa 10 tygodni i odbywa się dwa razy do roku tj. na wiosnę i w jesieni.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie NATO Defense College (2022), On-site Courses. Dostęp 23.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=9>.

Analizując problematykę kursów krótkoterminowych oferowanych przed *NATO Defense College*, można wysnuć wnioski, że są one adresowane do licznej grupy odbiorców tj. oficerów i pracowników cywilnych państw członkowskich NATO, a także państw Maghrebu, Maszreku i Zatoki Perskiej. Ponadto, mogą w nich brać udział również oficerowie i pracownicy cywilni krajów Partnerstwa dla Pokoju, Dialogu Śródziemnomorskiego i Stambulskiej Inicjatywy Współpracy. Tym samym podobnie jak *Senior Course*, także i kursy krótkoterminowe są adresowane do osób wywodzących się z 72 państw świata.

Oprócz wspomnianych wyżej kursów krótkoterminowych *NATO Defense College* od lat organizuje wydarzenia naukowe mające formę konferencji i wykładów (Zob. Tabela 6).

Tabela 6. Konferencje i wykłady organizowane przez *NATO Defense College*.

L.p.	Nazwa wydarzenia	Rok inauguracji	Tematyka wydarzenia	Adresaci	Czas trwania
1.	<i>Senior Executive Regional Conference (SERC-1)</i>	2012	Konferencja ma na celu wzmocnić wzajemne zrozumienie między państwami w zakresie szeroko pojętych problemów regionalnych, a także ukazać ewolucję problemów strategicznych we wskazanych regionach świata oraz państwach Sojuszu. Ponadto, udział w niej ma pogłębić wiedzę uczestników na temat NATO i jego roli w zapewnieniu wspólnego bezpieczeństwa.	Wysocy rangą urzędnicy cywilni, decydenci polityczni, liderzy z państw NATO, krajów Dialogu Śródziemnomorskiego, Stambulskiej inicjatywy Współpracy oraz zaproszeni goście m.in. z takich państw jak Arabia Saudyjska, Oman, Afganistan	Konferencja trwa zwykle 3-4 dni.
2.	<i>NATO Week</i>	2001	Wykłady mają na celu nakreślić myślenie strategiczne Sojuszu i ukazać możliwości i metody edukacyjne <i>NATO Defense College</i> . Ponadto, wykłady służą zaznajomieniu uczestników z problematyką funkcjonowania samego Sojuszu, zmieniających się warunków bezpieczeństwa międzynarodowego. Służą one również temu, by wzmocnić współpracę Ukrainy z NATO i ukazać istotę tej współpracy.	Seria wykładów, autorstwa pracowników naukowych i władz <i>NATO Defense College</i> , jest adresowana do ukraińskich oficerów.	Wykłady trwają tydzień. Odbywają w Kijowie w lutym każdego roku.
3.	<i>Conference of Commandants (CoC)</i>	1971	Konferencja służy wymianie poglądów na temat edukacji wojskowych i cywilów wyższego szczebla w środowisku napotykanym na nowe wyzwania w zakresie bezpieczeństwa. Dodatkowo udział w konferencji ma zapewnić wymianę doświadczeń i poglądów na temat edukacji wojskowej, by wzmocnić metody i plany nauczania.	Konferencja jest adresowana do osób zajmujących się zawodowo edukacją wojskową, pochodzących z państw NATO oraz krajów Partnerstwa dla Pokoju, Dialogu Śródziemnomorskiego, Stambulskiej Inicjatywy Współpracy	Konferencja trwa trzy dni. Odbywa się co roku w innym miejscu. Jednak raz na trzy lata odbywa się w Rzymie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: NATO Defense College (2022), On-site Courses. Dostęp 24.03.2022

<https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=9>; NATO Defense College (2022), International Week in Kyiv. Dostęp 24.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/outreach/outreach.php?icode=15>; NATO Defense College (2022), Conference of Commandants. Dostęp 24.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/outreach/outreach.php?icode=5>.

Dokonując analizy wydarzeń edukacyjnych, takich jak konferencje czy serie wykładów, które są cyklicznie organizowane przez *NATO Defense College*, ponownie można stwierdzić, że są one adresowane do szerokiego grona odbiorców. Uczestniczyć w nich bowiem mogą wojskowi i cywile z minimum 72 państw świata.

Należy zaznaczyć, że działalność edukacyjna *NATO Defense College* nie ogranicza się jedynie do organizowania kursów przeznaczonych dla oficerów i urzędników cywilnych z państw Sojuszu i wspomnianych już wcześniej krajów nie należących

do NATO. W ostatnich bowiem latach ta instytucja edukacyjną nawiązała również współpracę z konkretnymi uniwersytetami.

Jednym z nich jest Uniwersytet Leicester, który podpisał z *NATO Defense College* umowę o organizacji, od 2017 roku, studiów podyplomowych, prowadzonych w trybie *on-line* i adresowanych do uczestników i absolwentów *Senior Course*. Studia są prowadzone przez Szkołę Historii, Polityki i Stosunków Międzynarodowych (*School of History, Politics and International Relations*) Uniwersytetu Leicester. Są one odpłatne i finansowane przez samych słuchaczy lub też przez instytucje, w których są oni zatrudnieni. NATO nie partycypuje w kosztach uczestnictwa w programie studiów. Uczestnicy biorą udział w zajęciach w trybie zdalnym, które trwają średnio 3,5 miesiąca. Same zajęcia mają strukturę modułową i rozpoczynają się w marcu i wrześniu każdego roku tj. w tym samym czasie co *Senior Course*. Tematyka modułów podstawowych jest bardzo szeroka i obejmuje m.in. politykę Unii Europejskiej, stosunki dyplomatyczne, stosunki międzynarodowe, prawa człowieka. Dodatkowo słuchacze studiów mogą również uczestniczyć w modułach opcjonalnych. Te z kolei obejmują taką problematykę, jak m.in.: interwencjonizm amerykański po zimnej wojnie, sztuka negocjacji, teorie stosunków międzynarodowych, eurosceptycyzm, służby wywiadowcze i bezpieczeństwo, rola Europy jako globalnego aktora. W zależności od ilości obranych kursów modułowych i czasu poświęconego na zaliczenie poszczególnych zajęć, słuchacze studiów mogą zakończyć je otrzymując certyfikat, dyplom lub dyplom poświadczający odbycie pełnego cyklu studiów (NATO Defense College, 2022).

Na podstawie odrębnych ustaleń umownych, istnieje również możliwość, by uczestnicy *Senior Course*, po spełnieniu określonych kryteriów, realizowali w Uniwersytet Leicester studia doktoranckie (NATO Defense College, 2022).

Drugim z uniwersytetów, z którym *NATO Defense College* podpisał umowę o współpracy jest *the LUISS Libera Università Internazionale degli Studi Sociali Guido Carli*. Umowa przewiduje, że absolwenci *Senior Course* będą mogli rozpocząć roczne studia magisterskie z zakresu Międzynarodowych spraw publicznych (*International Public Affairs*). Na poczet studiów absolwentom *Senior Course* zostanie zaliczonych 40 punktów ECTS. Mogą oni również liczyć na zniżkę w opłacie za studia. Program studiów obejmuje kursy związane z międzynarodowymi sprawami publicznymi, analizą polityki i zarządzaniem (NATO Defense College, 2022).

Dyskusja i wnioski

Analiza tytułowej problematyki wskazuje, że od 1951 roku działalność edukacyjna *NATO Defense College* ulegała zmianie. *NATO Defense College*, jako silnie zinternacjonalizowana instytucja edukacyjna, której Komendanci wywodzili się z 50% państw należących do Sojuszu, dokonywała zarówno pogłębienia, jak i poszerzenia oferty edukacyjnej.

Na początku swojej działalności tj. w 1951 roku *NATO Defense College* oferował jedynie *Senior Course*. W miarę upływu czasu, gdy dochodziło do nowych wyzwań i zagrożeń stojących przed NATO oraz gdy coraz to nowi aktorzy państwowi i niepaństwowi odgrywali istotne role w środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego,

zmianie ulegała oferta edukacyjna *NATO Defense College*. Istotną rolę zaczęła wówczas także odgrywać edukacja wojskowa. Z tego względu w 1971 roku została zainaugurowana pierwsza konferencja z cyklu *Conference of Commandants*. Po zakończeniu zimnej wojny istniała konieczność wzmocnienia relacji między Sojuszem a krajami obecnego Partnerstwa Wschodniego, Dialogu Śródziemnomorskiego i Stambulskiej Inicjatywy Współpracy. Przełomowym jednak dla rozwoju *NATO Defense College* okazał się być XXI wiek. W latach 2001–2012 zostały zainaugurowane kolejne kursy i wydarzenia edukacyjne jak: *NATO Week, the General and Flag Officers and Ambassadors Course, the NATO Regional Cooperation Course (NRCC), Senior Executive Regional Conference (SERC-1)*. Ich program zakłada nie tylko zapoznanie słuchaczy z kwestiami związanymi z funkcjonowaniem Sojuszu, lecz również z bieżącymi wyzwaniami w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego. Podobnie jak *Senior Course*, także krótsze kursy i konferencje są adresowane nie tylko do członków Sojuszu, lecz również krajów Partnerstwa dla Pokoju, Dialogu Śródziemnomorskiego, Stambulskiej Inicjatywy Współpracy, a także państw nie należących do powyższych inicjatyw, lecz zlokalizowanych w regionach Maghrebu, Maszreku i Zatoki Perskiej. To sprawia, że potencjalni uczestnicy kursów długoterminowych, krótkoterminowych i konferencji mogą reprezentować w przybliżeniu 36% wszystkich państw świata (Polska Times, 2018). Biorąc pod uwagę ten fakt, nasuwa się wniosek, że działalność edukacyjna *NATO Defense College* obejmuje szerokie grono odbiorców, którzy w przyszłości mogą stać się liderami wojskowymi i cywilnymi państw odgrywających istotną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa międzynarodowego.

Przeprowadzone badania stanowią wstęp do dyskusji na temat działalności edukacyjnej *NATO Defense College*. Wydaje się zasadnym, by w przyszłości dokładniej odnieść się do problematyki związanej z wpływem uczestnictwa w programach edukacyjnych tej instytucji na rozwój zawodowy ich uczestników i korzyści jakie wynikają z nich dla bezpieczeństwa państw. Jednakże, w tym celu konieczne jest przeprowadzenie kolejnych badań z wykorzystaniem takich metod, jak: analiza statystyczna, sondaż ankietowy, obserwacja, wywiad, monografia. W tym celu konieczne jest jednak pozyskanie odpowiednich środków na badania, które należy już przeprowadzić w siedzibie *NATO Defense College* w Rzymie.

Bibliografia

- Britannica (2022). Mashriq. Dostęp 21.03.2022, <https://www.britannica.com/place/Mashriq>.
- Britannica (2022). Persian Gulf. Dostęp 21.03.2022, <https://www.britannica.com/place/Persian-Gulf>.
- De Monts de Savasse, E. (1982). *Le Collège de Defense de l'OTAN: Un Institut des Hautes Etudes Atlantiques 1951–1981*. Pedone.
- Encyklopedia PWN (2022).. Maghreb. Dostęp 21.03.2022, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Maghreb;3936028.html>.
- Kenyon, G. (1959). The NATO Defense College. *The Journal of the Royal Aeronautical Society*, 63(582), 369–371. DOI 10.1017/S0368393100071108.

- Kohr, H., Eberhard Rabduch, H. (1987). *Systematic Evaluation of the NTO Defense College Experience*. Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr.
- Latoszek, E. (2006). Pakt Północnoatlantycki jako przykład międzynarodowej organizacji międzyrządowej o charakterze wojskowym. W: E. Latoszek, M. Proczek (red.), *Organizacje międzynarodowe we współczesnym świecie* (s. 552–611). Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Ministry of Defense of Georgia (2016), Minister of Defense of Georgia visits NATO Defense College. Dostęp 28.02.2022, <https://mod.gov.ge/en/news/read/5135/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1%20%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%A-A%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%A1%20%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%A0%E1%83%98%20%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%9D%E1%83%A1%20%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%95%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%A-A%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%A1%20%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%94%E1%83%AF%E1%83%A8%E1%83%98>.
- NATO (2022). Istanbul Cooperation Initiative (ICI). Dostęp 21.03.2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52956.htm.
- NATO (2022). NATO Mediterranean Dialogue. Dostęp 21.03.2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52927.htm.
- NATO (2022). NATO Secretary General Marks the 70th anniversary of the establishment of the NATO Defense College in Rome. Dostęp 28.02.2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_188775.htm.
- NATO (2022). The Partnership for Peace Programme. Dostęp 21.03.2022, <https://www.sto.nato.int/Pages/partnership-for-peace.aspx>.
- NATO Defense College (2022). Academic Partnership with the LUISS Libera Università Internazionale degli Stdi Sociali Guido Carl. Dostęp 28.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=28#>.
- NATO Defense College (2022). Academic Partnership with the University of Leicester (UK). Dostęp 28.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=26>.
- NATO Defense College (2022). Commandants. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=37>.
- NATO Defense College (2022). Conference of Commandants. Dostęp 24.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/outreach/outreach.php?icode=5>.
- NATO Defense College (2022). International Week in Kyiv. Dostęp 24.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/outreach/outreach.php?icode=15>.
- NATO Defense College (2022). Modular Short Courses (MSCs). Dostęp 23.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=13>.
- NATO Defense College (2022). Modular Short Course Partner Integrated (MSC-PI). Dostęp 23.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=12>.
- NATO Defense College (2022). NATO Defense College Mission. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=23>.
- NATO Defense College (2022). On-site Courses. Dostęp 21.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=9>.
- NATO Defense College (2022). Research at the NDC. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=3>.

- NATO Defense College (2022). Senior Course. Dostęp 23.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=14>.
- NATO Defense College (2022). The Academic Operations Division. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=99>.
- NATO Defense College (2022). The Academic Planning and Policy Division. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=80>.
- NATO Defense College (2022). The Dean. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=2>.
- NATO Defense College (2022). The Director of Management. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=3>.
- NATO Defense College (2022). The Middle East Faculty. Dostęp 15.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/about/organization.php?icode=100>.
- NATO Defense College (2022). The Senior Course. Dostęp 22.03.2022, <https://www.ndc.nato.int/education/courses.php?icode=9>.
- Pastusiak, L. (1999). Dwight David Eisenhower. W: L. Pastusiak, *Prezydenci Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej* (s. 736–759). Wydawnictwo ISKRY.
- Polska Times (2022). Ile jest państw na świecie? Oto 5 odpowiedzi. Każda z nich jest na swój sposób prawidłowa. Dostęp 28.03.2022, <https://polskatimes.pl/ile-jest-panstw-na-swiecie-oto-piec-odpowiedzi-kazda-z-nich-jest-na-swoj-sposob-prawidlowa/ar/13501871>.
- Villumsen Berling, T. (2018). Assembling NATO Defense College expertise about Libya and Ukraine. W: A. Leander, O. Wøever (red.), *Assembling exclusive expertise. Knowledge, ignorance and conflict resolution in the Global South* (s. 93–109). Routledge.
- Villumsen Berling, T. (2016). Tacit expertise: How the NATO Defense College nurtures an international hub of security knowledge through education. *Eisenhower Paper. Research Division – NATO Defense College Rome*, 5, 1–12.
- Villumsen Berling, T., Smith-Windsor, B.A. (2017). The NATO Defense College. Navigating between critical analysis, strategic education and partnerships. W: T. Juneau (red.), *Strategic analysis in support of international policy-making* (s. 163–185). Rowman & Littlefield.

Biogram autora

Paulina Szelał – doktor, adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa i Informatyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Zainteresowania badawcze: zapobieganie lokalnym konfliktom etnicznym i konfliktom międzynarodowym, metody rozwiązywania konfliktów lokalnych i międzynarodowych, demokratyzacja i rozwój państwa po zakończeniu konfliktu, mniejszości narodowe i etniczne, perspektywy integracyjne państw bałkańskich, polityczny wymiar stosunków transatlantyckich, rola organizacji międzynarodowych w utrzymaniu pokoju i bezpieczeństwa. Realizowała m.in. indywidualne projekty badawcze sfinansowane ze środków Princeton University Library Research Grants oraz Roosevelt Study Center w Middelburgu, a także grupowe projekty badawcze ufundowane ze środków Brown University i Programu Funduszy Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020. Autorka licznych artykułów naukowych z zakresu bezpieczeństwa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych. Uczestniczyła czynnie w kilkudziesięciu międzynarodowych i krajowych konferencjach naukowych w Polsce i za granicą.